

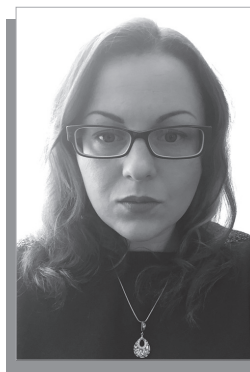
РАБІНОВИЧ ПЕТРО МОЙСЕЙОВИЧ,

доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, академік Національної академії правових наук України, Україна, м. Львів
e-mail: rtp2009@mail.ru

ДУДАШ ТАМАРА ІВАНІВНА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна, м. Львів
e-mail: tamara.dudash@gmail.com

УДК 342:340.12(477)

Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика)

У статті висвітлено основні складники правничої мови. До них належать правнича лексика та фразеологія, правнича граматики (морфологія та синтаксис), а також правнича стилістика. Обґрунтовано, що поняття правничої мови та правової мови не є тотожними. Схарактеризовано правову термінологію та правову стилістику.

Ключові слова: правова мова, правнича мова, правова термінологія, правова граматики, правова стилістика.

Вступні міркування. Мета статті полягає в тому, щоб у загальнотеоретичному ключі описати основні складники правничої мови. Передовсім слід застерегти, що є підстави розмежовувати правничу мову та правову мову. Таке

розмежування можна здійснити, відштовхнувшись від семантичного значення прикметників «правничий» та «правовий» в українській мові. «Правовий» – це той, що стосується права [1, с. 507], а «правничий» – той, що стосу-

ється діяльності правника [2, с. 4]. Отже, правнича мова – це мова, яку використовує правник у своїй професійній діяльності, а правова мова (якщо останню терміносполуку розглядати як синонім до терміносполук «мова права», «юридична мова») – стосується права. Різним є насамперед лексико-термінологічне наповнення цих «мов»: якщо правова мова включає правову термінологію, то правнича мова охоплює й інші галузеві термінології, котрі мають стосунок до діяльності правника, як-от: термінології економічну, фінансову, медичну тощо. Тобто арсенал лексичних засобів, які є первинними і ведуть за собою синтаксис, морфологію та стилістику, є ширшим саме у правничій мові. Отож терміносполука «правнича мова» позначає поняття, ширше за обсягом, ніж поняття «правова мова», яке є спеціальним щодо першого. Саме у таких значеннях вжито у цій статті згадані терміносполуки.

Лексичний склад правничої мови.

До останньої входять такі одиниці:

- правовий термін;
- правова номенклатура – власні імена, зокрема, назви нормативно-правових актів, державних органів, посадових осіб, державних нагород (наприклад, Конституція України, Закон України «Про третейські суди»);
- правова аббревіатура – скорочене найменування номенклатур (наприклад, ЦК України);
- професійний сленг – слова, які використовуються в усному побутово-професійному мовленні правника (наприклад, «корпоративка»);
- загальноновживані слова;

– загальноновживані слова, що набувають спеціального значення у нормативно-правових актах, – слова, що не є правовими термінами, однак мають дефініцію, яка спеціалізує їхнє значення саме у відповідному нормативно-правовому акті (наприклад, терміно-поняття «будівлі», «алкогольні напої» отримали визначення у ст. 14 Податкового кодексу України; проте вони не стали у зв'язку з цим правовими; законодавець через такі визначення лише зафіксував ті їхні ознаки, котрі є юридично значущими);

– спеціальні терміни, що належать до інших терміносистем (насамперед, економічних, технічних, а також інших), щодо яких немає потреби виокремлювати їхні юридично значущі ознаки у правових дефініціях).

Якщо ж вести мову про правову мову, то до її лексичного складу не входять загальноновживані слова, професійний сленг правника, загальноновживані слова, що мають спеціальне значення у нормативно-правових актах, та спеціальні терміни, що належать до інших терміносистем. Зазначені лексичні одиниці є складниками саме правничої мови.

Зазначене вище дає підстави вести мову про наявність декількох правових та правничих мов, а отже, про їхню класифікацію. Наголосимо на тому, що частина із зазначених нижче критеріїв стосується саме правової мови, але більшість – мови правничої. Зокрема: за сферою використання – мова правничої практики (яка, своєю чергою, може бути поділена на: 1) мову правотворчості, 2) мову правотлумачення, 3) мову правозастосування, 4) мову правореалізації) та мову правничої доктрини (правознавства).

За деонтологічними характеристиками правова мова може бути: 1) уповноважувальною (надання прав, дозволів, повноважень), 2) заборонною (встановлення заборон) та 3) зобов'язальною (встановлення зобов'язань).

За стильовими особливостями (тобто за домінуванням певних мовних засобів та особливостями їхнього поєднання) вже правничу мову можна поділити на такі види (назви яких частково співзвучні, але є різними за змістовим наповненням щодо різновидів за попереднім критерієм): 1) мова правотворчості; 2) мова правотлумачення; 3) мова правозастосування; 4) мова правореалізування; 5) професійна правнича мова та 6) мова правничої доктрини.

За кількісним складом суб'єкта (носія) правничу мову можна поділити на: 1) мову індивідуальних суб'єктів (яка, своєю чергою, може належати: а) юристу-практику; б) юристу-науковцю; в) учню або студенту-юристу; г) фахівцю (неюристу) та д) пересічній особі) та 2) мову колективних суб'єктів (яка може належати: а) юридичним особам приватного права; б) юридичним особам публічного права; в) державним органам; г) органам місцевого самоврядування; д) неурядовим організаціям).

За способом об'єктивації (зовнішнього вияву) правнича мова може бути: 1) усною (мовленням); 2) письмовою (письмовим текстом або графічним зображенням знаків) та 3) мовою жестів.

Правова термінологія: поняття, ознаки, утворення правових терміносистем. Правова термінологія – це сукупність правових термінів, які використовують у правничій мові, а також вчення про закономірності терміноло-

гічного наповнення та складу правничої мови (в останньому сенсі поняття «правова термінологія» ототожнюють із поняттям «правове термінознавство»).

Правовий термін – слово чи словосполучення, яке є узагальненим найменуванням певного правового поняття і яке використовують у мовах правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правореалізації, професійній правничій мові та у мові правничої науки.

Правовим термінам властиві як загальномовні ознаки, притаманні усім термінам, так і ознаки спеціально-юридичні. До ознак правового терміна належать:

1) однозначність – правовий термін має позначати лише одне правове поняття, а останньому має відповідати лише один правовий термін (щоправда, цей принцип стосується зазвичай тих правових термінів, котрі входять до складу однієї правової терміносистеми);

2) системність – будь-який правовий термін є елементом певної правової терміносистеми, що власне й робить його терміном; певне значення правового терміна зафіксоване і підтримується саме у цій системі;

3) дефінітивність – правовий термін, зазвичай, має своє визначення (правову дефініцію) – нормативно-правове (тобто формально обов'язкове, яке міститься в джерелах позитивного права або актах офіційного тлумачення) чи наукове (доктринальне);

4) сфера застосування правового терміна – мови правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правореалізації, професійна правнича мова та мова правничої науки (правознавства).

Правова терміносистема – це система правових термінів, що використовуються у певній нормативно-правовій галузі, інституті чи певному джерелі права або у відповідній правовій теорії. Правова терміносистема формується на основі системи понять; терміни згруповані не в будь-якому порядку, а на основі системності джерела права, нормативно-правового інституту чи нормативно-правової галузі або відповідної теорії (науки). Наприклад, терміносистему цивільно-правової галузі загалом (або певного цивільно-правового інституту) утворюють терміни джерел цивільного права. Водночас ці терміни утворюють терміносистему науки цивільного права. Однак до останньої входять і такі терміни, які не використовують у терміносистемі цивільно-правової галузі системи джерел права, а є суто науковими термінами (наприклад, термін «алеаторний договір»). Терміносистема ж загальної теорії права утворена як термінами, котрі використовуються у терміносистемах різних нормативно-правових галузей системи джерел права (скажімо, «договір», «злочин», «суд»), так і суто науковими («надгалузевими», «загальногалузевими») термінами («правосвідомість», «джерело права» та ін.).

Внутрішній склад правових терміносистем охоплює: а) правові терміни ядра; б) правові терміни центру та в) правові терміни периферії. Перші – це основні правові терміни, які позначають ключові поняття терміносистеми. (Наприклад, у цивільно-правовому інституті зобов'язального права такими термінами можна вважати: «зобов'язання», «сторони зобов'язання», «виконання

зобов'язання», «забезпечення виконання зобов'язання», «завдаток», «застава», «гарантія», «порука».)

Другі – це такі правові терміни, які позначають поняття, що конкретизують і розвивають ключові поняття терміносистеми. (Скажімо, у зазначеному інституті такими термінами є: «третя особа у зобов'язанні», «заміна боржника у зобов'язанні», «строк виконання зобов'язання», «солідарне виконання зобов'язання».)

Нарешті, треті – це правові терміни або інші складові правової лексики, які слугують для логічного поєднання та підкреслення певних відтінків значень термінів ядра та центру. (Так, у цивільно-правовому інституті зобов'язального права до таких термінів належать: «звичай ділового обороту», «неподільність предмета зобов'язання», «акт цивільного законодавства».)

На розвиток терміносистем правознавства впливають гносеологічні та спеціально-юридичні фактори. До гносеологічних можна включити складність явищ, котрі позначаються правовими термінами, та їх розвиток, що зумовлює необхідність використання термінів з метою їх позначення. Наприклад, розвиток українського цивільного права спричинив необхідність введення до Цивільного кодексу України 2003 р. двох термінів – «строк» і «термін» для позначення того часу, який надається для реалізації відповідних прав та обов'язків, щоб відобразити специфіку правових понять, котрі цими термінами позначаються.

До спеціально-юридичних факторів належить усвідомлення необхідності правового регулювання певних суспіль-

них відносин та її реалізація через створення проекту джерела права, в якому, відповідно, використані потрібні правові терміни. Таким фактором можна вважати й усвідомлення необхідності заміни правового терміна, котрий позначає певне правове поняття. Наприклад, у тому ж Цивільному кодексі України термін попереднього Цивільного кодексу Української РСР 1963 р. «угода» було замінено на питомий український термін «правочин». Логіка законодавця, радше за все, полягала в тому, що перший термін є відповідником російського терміна «соглашение», а не терміна «сделка». Отож, слід було обрати інший термін для позначення поняття про «сделку». Позначення ж терміном «угода» юридично значущих дій (правочину) спричинило б відсутність терміна для позначення того, що в російській мові є «соглашением». Тому на сучасному етапі у терміносистемі цивільного права відповідниками російського термінологічного ряду «сделка – соглашение – договір» є україномовний термінологічний ряд «правочин – угода – договір». Зрештою, у тексті Цивільного кодексу України у визначенні договору (ст. 626) термін «угода» було замінено на слово «домовленість». Хоча у фаховому мовленні правників і далі широко застосовують термін «угода», який, до того ж, вжитий у Господарському кодексі України (щоправда, без правової дефініції).

У спеціальних мовознавчих дослідженнях правової термінології встановлено, що ядром правової термінології є прості питоми українські правові терміни, утворені шляхом термінологізації загальноживаних слів (наприклад,

«право», «закон», «суд»). На сьогодні, згідно з такими дослідженнями, 70% правової термінології становлять складені правові терміни, утворені за моделлю «прикметник + іменник» [3, с. 69].

У складі правових терміносистем, крім питомих українських термінів, є також запозичені терміни та кальковані терміни. З-поміж перших переважають запозичення з класичних мов (латинської, грецької). Адже відповідні латинські та грецькі терміноелементи слугують для утворення правових термінів в усіх індоєвропейських мовах (наприклад, «кримінальний», «цивільний»). Кальковані терміни утворені механічно за зразком таких з інших мов («міра покарання», «очна ставка», «вищестоячий (вищестоящий) орган», «міжнародне співробітництво»). Співвідношення обох різновидів правових термінів є неоднаковим у різних правових терміносистемах. Простежується тенденція поступової заміни запозичених і калькованих термінів на питоми українські. Наприклад, калькований нормативний правовий термін «очна ставка», якій містився у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р., було замінено, щоправда не дуже вдало, у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. на словосполучення «одночасний допит двох чи більше осіб».

Склад терміносистем міжнародних договорів має свої особливості, порівняно з терміносистемами нормативно-правових актів, галузей чи інститутів. Адже такі договори укладають переважно англійською мовою і потім перекладають українською мовою. У складі терміносистем міжнародних договорів

переважають правові терміни, утворені шляхом термінологізації. Однак там вони можуть набувати спеціального значення, відмінного від їхнього значення у національній правовій терміносистемі (наприклад, термін «права та обов'язки цивільного характеру» у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.). Крім того, у міжнародних договорах значна частина термінів є інтернаціональними, тобто такими, що походять з латинської чи грецької мов і запозичуються у різні мови («денонсація», «ратифікація»).

Правові терміни можна класифікувати за юридично значущими критеріями, зокрема а) за галуззю використання та б) за ступенем конкретності. За першим критерієм юридичні терміни можна поділити на нормативно-правові, тобто легальні (ті, що закріплені у джерелах позитивного права), та наукові, тобто доктринальні (найменування правових понять, що використовуються у правознавстві). Наприклад, нормативним є правовий термін «договір», а науковим – «алеаторний договір».

За ступенем конкретності правові терміни поділяють на однозначні (ті, що отримали дефініцію, яка закріпила значення терміна) та неоднозначні (тобто такі, що потребують тлумачення чи конкретизації; йдеться насамперед про найменування оцінювальних правових понять). Наприклад, однозначним можна вважати правовий термін «правочин» (правова дефініція якого міститься у частині першій ст. 202 Цивільного кодексу України), а таким, що потребує конкретизації, – термін «істотна шкода».

Крім того, правові терміни можна класифікувати і за певними мовними

критеріями. А саме: за походженням та за мовною структурою.

За походженням їх, як зазначалось, поділяють на: а) створені засобами української мови (наприклад, «злочин»); б) запозичені чи скальковані з інших мов (наприклад, «алібі»); в) комплексні («презумпція батьківства»).

За мовною структурою правові терміни є: а) простими (коли вони складаються з одного слова, наприклад, «суд»); б) складними – складаються з одного слова, утвореного шляхом складання слів чи складання основ (наприклад, «векселедавець») та в) складеними (термінологічні сполучення), які утворені з двох і більше слів (наприклад, «залишення позовної заяви без розгляду»).

Правова дефініція як визначення правового поняття. Остання є важливим складником правової мови та засобом юридичної техніки. Правова дефініція – це логічно і граматично завершене судження, в якому розкрито зміст правового поняття через зазначення його суттєвих юридично значущих ознак. Для правових дефініцій притаманні як загальні ознаки дефініцій, так і спеціальні юридичні ознаки. До ознак правової дефініції можна віднести такі: 1) її зміст містить найважливіші юридично значущі ознаки чи ознаку визначуваного поняття; 2) дво-членна структура – визначуване поняття та його ознаки; 3) форма викладу правової дефініції не уніфікована; 4) може мати невизначену кількість застосувань; 5) існує можливість надання правовій дефініції загальнообов'язкового характеру через її закріплення в юридичному акті.

Правові дефініції можна класифікувати за різними критеріями. За джерелом правова дефініція може бути юридико-практичною (легальною) та доктринальною. Своєю чергою, юридико-практичні (легальні) дефініції можуть бути правотворчими, офіційно-правотлумачними й правозастосовними. Тоді як офіційно-правотлумачна чи правозастосовна дефініції не містять норм права, правотворча дефініція є по суті нормативно-правовим приписом, що містить найважливіші юридично значущі ознаки поняття з метою уподібнення правового регулювання. Наприклад, «правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» (ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України). Доктринальна правова дефініція – це сформульоване у правознавстві та закріплене в наукових працях судження, що містить найважливіші юридично значущі ознаки поняття. Наприклад, «основоположні права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів».

Залежно від способу визначення поняття правова дефініція може бути родово-видовою, описовою чи комбінованою. Родово-видову правову дефініцію, як і будь-яку іншу родово-видову дефініцію, формулюють шляхом вказівки на найближче родове поняття, а далі наводять його видові відмінності (ознаки). Наприклад, «державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обви-

нувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» (п. 3 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України). Описову правову дефініцію формулюють методом переліку. Наприклад, «близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» (п. 1 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України). 3-поміж правових дефініцій трапляються й комбіновані – такі, в яких поєднано обидва зазначені способи визначення поняття, а саме: після зазначення переліку родових понять наводять спільні для них видові відмінності. Наприклад, «суд першої інстанції – районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, що має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження» (п. 22 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України). Зазначене однаково стосується як юридико-практичних (легальних), так і доктринальних правових дефініцій.

За сферою застосування правові дефініції бувають загальноправовими, галузевими чи інституційними та спеціалізованими. Загальноправова – це нормативно-правова дефініція, яка за-

кріплює найбільш загальні правові поняття та поширюється на всі випадки вживання відповідного правового терміна. Наприклад, закріплене у ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України визначення поняття злочину як «передбаченого Кримінальним кодексом суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом злочину», є наскрізним для правової системи. Тому відповідну дефініцію можна вважати загальноправовою. Галузеві чи інституційні правові дефініції закріплюють те значення терміна, в якому його використовують у нормативно-правовій галузі чи нормативно-правовому інституті. Наприклад, «господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» (ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України). Спеціалізовані правові дефініції закріплюють те значення терміна, в якому його застосовують у конкретному нормативно-правовому акті. Наприклад, поняття «компетентний суд» у ст. 2 Закону України «Про третейські суди» має таке визначення: «місцевий загальний суд чи місцевий господарський суд за місцем розгляду справи третейським судом».

Зазвичай, сфера застосування нормативних правових дефініцій чітко визначена у правових нормах. Не можна свавільно і необгрунтовано поширювати галузеву, інституційну чи спеціалізовану дефініцію на інші нормативно-правові галузі, інститути чи джерела права (лише за винятком тих ситуацій, коли

аргументовано застосовують аналогію закону чи аналогію права).

Правнича стилістика. Її можна визначити як сукупність мовних стилів, які використовують у мовах правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правореалізації, професійній правничій мові та у мові правничої доктрини, а також вчення про стилістичну диференціацію й організацію мови права, особливості функціонування та способи використання мовних засобів у правничій діяльності. Правнича стилістика у першому значенні охоплює лексичний склад, фразеологію, семантику, морфологію, синтаксис, граматику мови права не в статичності, а в динаміці, а саме: особливості відбору й використання лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших засобів у кожному функційному різновиді мови права. У другому значенні правнича стилістика пов'язана з дослідженнями стилістичних особливостей мови права у різних комунікативних ситуаціях, спрямована на розроблення певних рекомендацій щодо використання мовних одиниць залежно від мети і змісту правничої комунікації [4, с. 23–32].

Мовознавчий підхід до дослідження використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях відрізняється від правознавчого підходу. Перший полягає у виокремленні функційних стилів мови, зокрема офіційно-ділового, публіцистичного, наукового, розмовного, художнього. Функційний стиль при цьому розглядають як історично сформований різновид мови, якому властиві специфічний склад, характер сполучення та закономірності вживання мовних засобів. У мовознавчому підході понят-

тя правничого стилю немає. Натомість йдеться про юридичний жанр офіційно-ділового стилю. Тобто правнича стилістика, згідно з мовознавчим підходом, обмежена офіційно-діловим стилем, зокрема, такими його підстилями, як законодавчий (мовне оформлення нормативних актів), дипломатичний (оформлення документів у міждержавних відносинах), та адміністративно-канцелярський (використовують у професійно-виробничій сфері, правових відносинах, діловодстві). Окремі мовознавці ведуть мову ще й про судовий підстиль офіційно-ділового стилю.

Згідно ж із правознавчим підходом поняття юридичної стилістики мало би охопити різні функційні напрями правничої мови, а саме: мову правотворчості, мову правозастосування, мову правотлумачення, мову правореалізації, професійну правничу мову та мову правничої науки. Розглянемо зазначені функційні напрями правничої мови з таких позицій: специфічні мовно-стилістичні засоби, сфера функціонування, домінуючий функціональний стиль.

До особливостей мови правотворчості можна віднести: 1) приписи часто формулюють за допомогою речень, в яких присудок вживають у формі складеного дієслівного присудка; це забезпечує зобов'язально-приписувальний характер нормативно-правових актів, адже основна функція мови правотворчості – правове регулювання (наприклад, «ніхто не може нести відповідальності за діяння, які на момент їх вчинення не були злочинами»); 2) мові правотворчості властивий низький ступінь спеціалізації мови, проявом чого є переважання у її

лексичному складі правових термінів, утворених шляхом термінологізації загальнонавжаних слів (наприклад, «право», «самоврядування»); 3) у цій мові повтори припустимі у виняткових випадках: повтори, багатослівність, зайві слова ускладнюють розуміння тексту і призводять до неоднозначного розуміння й тлумачення нормативно-правових приписів; 4) поширене вживання таких слів, які позначають абстрактні поняття (наприклад, «народ України», «громадяни», «держава», «влада»); 5) у мові правотворчості вживають слова, що позначають оцінювальні поняття (наприклад, «істотна шкода»); 6) сферою функціонування цієї мови є центральна, відомча, місцева та локальна правотворчість, а також договірна правотворчість; 7) у мові правотворчості переважають мовно-стилістичні засоби офіційно-ділового стилю, але можуть бути використані і мовно-стилістичні засоби публіцистичного та наукового стилю; при цьому чим вища юридична сила нормативно-правового акта, тим більш прийнятним і допустимим є використання менш формальних мовно-стилістичних засобів (наприклад, «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3 Конституції України)).

Особливості мови правотлумачення: 1) вона поєднує мовні засоби офіційно-ділового та наукового стилю, які використовують у мовах правотворчості, правозастосування та правничої науки; 2) сферою її застосування є офіційна, а також доктринальна правотлумачна діяльність; 3) за потреби можуть вико-

ристовувати мовні засоби наукового стилю (наприклад, при застосуванні мовознавчого способу тлумачення нормативно-правового припису), а мову правотворчості застосовують, цитуючи нормативно-правові приписи, які потрібно витлумачити; 4) об'єктивність викладу досягається повною відсутністю емоційного забарвлення, узгодженістю частин тексту, відсутністю логічних суперечностей; 5) вживання слів чи термінів, котрі конкретизують зміст оцінювальних понять; 6) безособова форма викладу думки; 7) загальноприйняті форми викладу, які є поєднанням правотворчих та правозастосовчих стандартів; 8) певне розташування структурно-композиційних частин правотлумачного акта, яке зумовлене нормативно встановленою його формою.

До особливостей мови правозастосування можна віднести: 1) відсутність емоційного забарвлення (за винятком процесуальних актів у тому разі і у тій частині, де особа описує події у письмовій формі власноручно, і може використовувати мовні засоби розмовного чи публіцистичного стилю при такому описі); 2) використання мовних засобів у правозастосовчих актах має ґрунтуватися на засадах логічної послідовності, точності викладу, відсутності суперечностей, лаконічності; 3) припустимі повтори, кліше та стандартні мовні звороти, характерні для відповідних актів, для забезпечення зрозумілості тексту; 4) обмежене використання дієслів першої та другої особи, особових займенників; 5) більшість документів складають від третьої особи, часто за відсутності вказівки

у реченні на суб'єкта дії застосовують пасивну форму викладу; 6) загальноприйняті форми викладу – правозастосовчі стандарти, які часто є результатом евфемізації (наприклад, «завдано тілесних ушкоджень», «злочин карається», «зі слів записано правильно»); 7) певне розташування структурно-композиційних частин, визначене у процесуальних кодексах та державних стандартах; 8) сферою функціонування мови правозастосування є процесуальна діяльність суду, слідчого або інших уповноважених державою службових осіб чи органів; 9) у мові правозастосування переважають мовно-стилістичні засоби суто офіційно-ділового стилю, але можуть бути використані і мовно-стилістичні засоби розмовного стилю (коли йдеться про трансформацію розмовного мовлення в офіційне у певних видах документів). При цьому часто доводиться цитувати акти правотворчості.

Мова правореалізації втілена у правореалізаційних актах. До особливостей мови правореалізаційних актів (найпоширеніші – заяви та договори) можна віднести: 1) мова правореалізаційних актів поєднує мовні засоби мови правотворчості та мовні засоби суто офіційно-ділового стилю; 2) використання мовних засобів у правореалізаційних актах має ґрунтуватися на засадах логічної послідовності, точності викладу, відсутності суперечностей та емоційного забарвлення, лаконічності; 3) допустимі повтори, кліше та стандартні мовні звороти, характерні для відповідних актів, для забезпечення зрозумілості тексту; 4) широке використання простих поширених речень, часто усклад-

нених однорідними, відокремленими, вставними членами речення; 5) частково дублюють мовні засоби мови правотворчості (у договорах, у мотивувальних частинах скарг чи інших звернень); 6) уніфікацію форми та структури забезпечено передбаченими державними стандартами реквізитами заяв і передбаченими нормативно-правовими актами структурними частинами договорів.

Під професійною мовою юриста маємо на увазі такий різновид мови права, котрий використовують юристи-практики у своїй буденній роботі задля ефективних правореалізації, правотлумачення й правозастосування. Професійна правнича мова найбільш рельєфно виявляється у промовах юристів-адвокатів у суді (насамперед перед присяжними). Вона також охоплює інші напрями професійної діяльності правника, зокрема консультування клієнтів в усній та письмовій формі, написання статей практичного спрямування на професійну правничу тематику. До особливостей професійної правничої мови можна віднести такі: 1) основна функція усного чи письмового мовлення юриста – інформування для переконання, поширення інформації, логічне обґрунтування; 2) вживання мовних засобів мають забезпечувати точність фактів та послідовність аргументування; 3) можуть вживатися метафори, в тому числі й авторські, однак метафоризація термінів у правничому контексті має бути обмеженою (наприклад, «закон говорить», «закон вимагає», «суворість покарання»); 4) уникнення багатозначних слів чи термінів, що створюють незрозумілість тексту або ж усунення багатозначності слова шляхом

конкретизації значення у певному контексті його вживання; 5) психологізм під час вивчення поведінки, особистісних характеристик та душевного стану особи, яку обвинувачують у вчиненні злочину, у судовому процесі; 6) наявність стилістичних фігур, що створюють динамізм мовлення і забезпечують емоційний вплив на реципієнтів промови юриста, а саме: риторичних звернень, запитань, порівнянь, епітетів, метафор, фразеологізмів, прислів'їв, приказок, літературних образів, цитат; 7) у професійній правничій мові переважають мовно-стилістичні засоби публіцистичного стилю, але можуть бути використані і мовно-стилістичні засоби офіційно-ділового, наукового й розмовного стилю; 8) сферою функціонування професійної правничої мови є професійна діяльність юриста-практика, зокрема консультування клієнтів, представництво інтересів клієнтів перед державними органами та в суді, а також написання статей практичного спрямування на професійну тематику.

До особливостей мови правничої науки можна віднести такі: 1) на лексичному рівні для наукових правничих текстів властиве вживання правових термінів, а також абревіатур; подають пояснення незрозумілих термінів та запроваджують абревіатури, якщо вони не є загальновідомими; 2) вживання як нормативних, так і доктринальних правових термінів та формулювання доктринальних правових дефініцій; 3) на синтаксичному рівні для таких текстів характерні прості ускладнені та складні речення; 4) виклад думки переважно безособовий, позбавлений невластивого українській мові пасивного стану

дієслова; 5) інтенсивне вживання деонтичних конструкцій («зобов'язаний», «повинен» тощо); 6) висновки наукового правового тексту, які є результатом аргументації певної позиції, ґрунтуються на емпіричному матеріалі (зокрема, на правозастосовчій практиці) та містять пропозиції з покращення правового регулювання тих чи інших відносин.

Замість висновків. Правниче мовознавство, – таку назву повинна мати та галузь мовознавства (наука), що досліджує правничу мову. Його основними складниками мали би бути правничі лексикологія й фразеологія, правнича граматики (яка охоплює правничу морфологію та синтаксис) та правничі стилістика (з огляду на складники загального мовознавства).

Зазначені розділи науки правничого мовознавства вивчають ті мовні засоби, які у правничій мові мають свою специфіку. Якщо окремішність правничої лексики та стилістики не викликають сумнівів, то правничі морфологія й синтаксис ще не стали, на жаль, предметом інтенсивних досліджень ані мовознавчих, ані юридичних. Хоча для правничої мови властиві як типові синтаксичні конструкції, так і типові форми словотвору й морфологічні одиниці (наприклад, субстантивація іменників (скажімо, *позивач, здійснювач*), безособові форми дієслів, вживання дієслів у пасивній формі лише за відсутності суб'єкта дії, неприпустимість вживання суб'єкта дії в орудному відмінку (як часто неправильно вживають, до прикладу, *судом встановлено*) тощо).

Список використаних джерел

1. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 7 / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К. : Наук. думка, 1976. – 840 с.
2. Російсько-український словник правничої мови / гол. ред. А. Ю. Кримський. – К., 1926. – 322 с.
3. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – С. 69.
4. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах / Н. В. Артикуца // Сьогодення українського мовного середовища / [упоряд. Л. З. Мороз] ; АПН України, Ін-т вищ. освіти, Від. теорії та методології гуманіт. освіти. – К., 2008. – С. 23–32.

References

1. *Slovník ukrajinšoi movy: v 11 t. [Ukrainian dictionary: in 11 vols] (1970–1980)* (Bilodid I. K. Eds. et. all) (Vol.7). K. : Nauk. Dumka K. : Nauk. dumka [In Ukrainian]
2. *Rosisko-ukrainskyi slovník pravnychoi movy [Russian-Ukrainian legal language dictionary] (1926)* (Krymskyi A. Yu. Eds.) K. [In Ukrainian]
3. Tokarska A. S., Kochan I. M. (2008) *Ukrainska mova fakhovoho spriamuvannia dlia yurystiv [Ukrainian language professional direction for lawyer]* K. : Znannia [In Ukrainian]
4. Artykutsa N. V. (2008) *Mova prava u yii funktsionalnykh riznovydakh [Language rights in its functional variants]*. (Moroz L. Z. Eds.) *Sohodennia ukrainskoho movnoho seredovyscha – Present Ukrainian language environment*, APN Ukraine, In-t vyshch. osvity, Vid. teorii ta metodolohii humanit. osvity. K., 23–32. [In Ukrainian]

Рабинович П. М., доктор юридических наук, професор кафедри теорії і філософії права Львівського національного університету імени Івана Франка, академик Національної академії правових наук України, Україна, г. Львів
e-mail: rmp2009@mail.ru

Дудаш Т. І., кандидат юридических наук, доцент кафедри теорії і філософії права Львівського національного університету імени Івана Франка, Україна, г. Львів
e-mail: tamara.dudash@gmail.com

Юридический язык: основные компоненты (общетеоретическая характеристика)

В статье охарактеризованы основные компоненты юридического языка. К ним относятся юридическая лексика и фразеология, юридическая грамматика (морфология и синтаксис), а также юридическая стилистика. Установлено, что понятия о юридическом языке и правовом языке не тождественны. Охарактеризованы правовая терминология и правовая стилистика.

Ключевые слова: правовой язык, юридический язык, правовая терминология, правовая грамматика, правовая стилистика.

Rabinovych P. M., Doctor of Law, Full Professor, academic of the National Academy of legal Sciences of Ukraine, Ukraine, Lviv
e-mail: rmp2009@mail.ru

Dudash T. I., PhD in Law, Associate Professor, Ukraine, Lviv
e-mail: tamara.dudash@gmail.com

Main Components of Legal Language: (General Theoretic Overview)

The article is dedicated to main components of legal language. The subject matter of the research is legal language. The main components of legal language are legal lexis and phraseology, legal grammar (morphology and syntax), and legal stylistics. Legal lexis includes a number of components, the most important of which is legal terminology. The latter consists of legal terms, which are united into legal terminological systems of different levels. The basic legal terms have been created via terminologisation of words from natural language. Legal definitions are under consideration, legal and linguistic criteria of their classification are proposed. Legal grammar as a component of legal language include legal morphology and legal syntax. There is crucial difference in legal stylistics consideration with regard to either legal or linguistic approach. While the linguistic approach deals with styles of language, the legal approach covers peculiarities of different functional directions of legal language, namely lawmaking, lawinterpretation, lawapplication, law realization and legal research.

Key words: legal language, legal terminology, legal grammar, legal stylistics.